

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію
Щербакової Олени Олександрівни

«Розвиток особистості академічно здібного учня основної школи»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеню доктора психологічних наук
за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Актуальність обраної теми. У сучасній психології як на рівні методологічної рефлексії, так і в прикладних дослідженнях однаково важливі розробка проблем особистісного розвитку школярів і вивчення їх когнітивних процесів та мотивації навчання. Дисертація Олени Олександрівни Щербакової об'єднує ці дві наукові проблеми, оскільки присвячена вивченню особливостей розвитку особистості академічно здібних учнів і характеризує, з одного боку, ті особистісні ресурси розвитку, які доцільно формувати, з іншого – психолого-педагогічні особливості становлення академічних здібностей школярів залежно від особливостей освітнього середовища. Така інтегративність авторського підходу до проблеми розвитку особистості академічно здібного учня є результатом рефлексії практичного досвіду роботи О. О. Щербакової з академічно здібними учнями основної школи.

Актуальність дисертаційного дослідження є безперечною і зумовлена як завданнями наукового пошуку, так і соціальною значущістю проблеми, що розглядається. З одного боку, академічні здібності у зв'язку з метакогнітивними здібностями виступають як одна з найбільш впливових детермінант пізнавальної діяльності особистості, а відтак і досягнення академічної успішності, з іншого боку – роль цих здібностей в особистісному розвитку школяра залишається маловивченою. Детальне дослідження закономірностей такої детермінації корисне для подальшої розробки системи психологічного супроводу навчально-виховного процесу в основній школі.

Дисертаційна робота актуальна також з практичної точки зору, оскільки її авторка здійснює певний внесок у розробку нових і систематизацію вже наявних у практичній психології способів і прийомів розвитку особистості академічно здібного учня основної школи. Дисертаційне дослідження здобувачки корисне тим, що попереджає недооцінку факторів гармонійності особистісного розвитку школяра у його академічній успішності та психологічному благополуччі.

Зазначимо, що дисертаційне дослідження О. О. Щербакової являє собою глибоку і завершену роботу. Структура дисертації традиційна: вона складається зі вступу, шести розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Кожен із розділів є завершеним відповідно до поставленої мети і завдань; висновки до розділів і загальні висновки відповідають змісту розділів і дослідження в цілому. Дисертація написана літературною науковою мовою. Матеріал викладено логічно та послідовно. План роботи сприяє розкриттю теми і досягненню мети дослідження, яка полягає у виявленні психологічних особливостей та психолого-педагогічних умов розвитку особистості академічно здібних учнів основної школи та створенні програми психологічного супроводу їх гармонійного особистісного розвитку.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в даній роботі, досить високий. Він відповідає тому рівню, який задається в сучасних українських докторських дисертаціях.

О. О. Щербакова проявила належну наукову культуру, чітко сформулювавши у вступі дисертації об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження. В роботі проаналізовано достатню кількість сучасних і класичних першоджерел з проблеми. Використані авторкою методи і методики дослідження повністю відповідають його предмету, меті та завданням. Дослідницька вибірка є репрезентативною. Математико-статистична обробка результатів цілком коректна і відповідає природі отриманих даних.

У теоретичній частині дисертаційної роботи здобувачкою представлено детальний аналіз існуючих досліджень з проблеми психології академічної

обдарованості, яка розглядається як результат синергії академічних, метакогнітивних та соціально-психологічних здібностей школяра. На підставі науково-теоретичних розвідок авторка доводить, що високий ступінь розвитку академічних здібностей може як сприяти, так і перешкоджати гармонійному особистісному розвитку школяра.

У другому розділі здобувачкою представлено розроблену та концептуально обґрунтовану модель розвитку особистості академічно здібного учня основної школи, що вважаємо вагомим здобутком дисертантки. Цінними є операціоналізація компонентів моделі, а також визначені теоретико-методологічні засади дослідження академічних здібностей у зв'язку із метакогнітивними здібностями, соціально-психологічними здібностями та ресурсами особистісного розвитку. Заслуговують на схвалення методичний огляд і власні, авторські розробки діагностичних засобів, наведені в цьому розділі.

У третьому розділі дисертантка здійснила емпіричний аналіз структури академічних здібностей, виявила типології особистості академічно здібних учнів основної школи відповідно до розробленої концептуальної моделі розвитку особистості академічно здібного учня основної школи. Заслуговує на увагу визначення залежності типу особистості академічно здібного учня від віку та успішності в навчанні. Теоретико-прикладну цінність мають також результати дослідження зв'язку академічних здібностей з метакогнітивними здібностями та розумовим розвитком школярів.

У четвертому розділі здобувачкою було проаналізовано діяльнісні ресурси особистісного розвитку школярів. Визначено мотиваційні та емоційно-вольові властивості академічно здібних учнів різних типологічних профілів. Науково-прикладний інтерес становить виснування дослідниці про те, що варіативність навчальних мотивів, високий рівень наполегливості під час виконання домашніх завдань і зниження шкільної тривожності та страхів є діяльними ресурсами гармонійного розвитку особистості академічно здібних школярів.

У п'ятому розділі авторкою визначено соціально-психологічні та внутрішньоособистісні ресурси особистісного розвитку академічно здібних учнів основної школи, виявлено позитивний вплив високого рівня розвитку життєтворчих здібностей і конструктивних схема-режимів на досягнення оптимального рівня гармонійності особистості школяра.

У шостому розділі дослідницею розроблено та апробовано програму психологічного супроводу особистісного розвитку учня основної школи. Метою впровадження програми психологічного супроводу навчання академічно здібного учня в основній школі було створення умов для його повноцінного розвитку, нарощування та актуалізації потенціалу життєвого успіху. Нам імпонує, що зміст програми психологічного супроводу було реалізовано у двох напрямках: розвиток життєтворчих здібностей та оптимізація схема-режимів як схем реагування у життєвих ситуаціях. А впровадження програми психологічного супроводу на тлі залучення школярів до науково-педагогічного проєкту «Інтелект України» створив для академічно здібних учнів більш сприятливі умови для гармонізації особистості через розвиток життєтворчих здібностей та оптимізацію схема-режимів реагування у життєвих ситуаціях.

Заслуговує на схвалення ретельне проведення контрольних зрізів, у результаті чого доведено ключову роль розвивальних впливів на життєтворчі здібності та гармонійність особистості учнів.

Отже, аналіз дисертаційного дослідження О. О. Щербакової дає підстави зробити висновок про ґрунтовність вивчення поставленої проблеми, високий науковий і професійний рівень дисертантки. Робота є цілісною й завершеною. Матеріал дисертації добре структурований, логічно викладений, а результати і виявлені закономірності детально проаналізовані.

Результати проведеного О. О. Щербаковою дослідження одержали належне висвітлення в наукових публікаціях. За тематикою дисертації опубліковано 47 наукових праць, із них: 1 монографія, 22 статті у спеціалізованих наукових виданнях з психологічних наук, затверджених МОН

України, 2 статті в зарубіжних спеціалізованих виданнях, включених до наукометричної бази Scopus. Основні результати дисертаційного дослідження впроваджено в навчально-виховний процес низки закладів освіти.

Автореферат відображає основні результати дисертації. Дисертація та автореферат оформлені відповідно до вимог МОН України. Зміст дисертації відповідає вимогам спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Поряд із високою оцінкою теоретико-методологічного та методичного рівня проведеного дослідження, вважаємо необхідним висловити деякі зауваження та побажання з окремих аспектів роботи.

1. У дослідженні типологічних особливостей академічно здібних учнів основної школи авторка враховує, поряд із власне академічними здібностями, рівень розвитку внутрішньої та зовнішньої навчальної мотивації та загальної і парціальної успішності. Вибір зазначених детермінант для характеристики академічно здібних учнів, на наш погляд, потребує більш детальної аргументації.

2. Під час вивчення соціально-психологічних ресурсів особистісного розвитку академічно здібних учнів авторка досліджувала особливості стосунків із батьками, учителями та однокласниками. Утім, зважаючи на підлітковий вік досліджуваної категорії учнів, слід зазначити, що описання соціально-психологічних ресурсів академічно здібних школярів значно виграло б, якби акцент був зміщений на вивчення соціально-психологічних особливостей учня в контексті спілкування з однолітками.

3. На наш погляд, виділення навчальної мотивації як чинника розвитку академічних здібностей, так і діяльнісного ресурсу особистісного розвитку академічно здібного учня потребує уточнення.

4. З нашої точки зору, було б доцільним у програмі психологічного супроводу врахувати не тільки корекційно-розвивальний напрям, що стосується ресурсів особистісного розвитку, а й розвивальні впливи, спрямовані на розвиток метакогнітивних і соціально-психологічних здібностей школярів.

Втім, висловлені зауваження не применшують позитивного враження від дисертаційного дослідження О. О. Щербакової. На захист представлена самостійна, завершена, цілісна науково-дослідна робота з актуальної проблеми педагогічної та вікової психології.

З огляду на викладене, можна стверджувати, що дисертація «Розвиток особистості академічно здібного учня основної школи» за своїм науковим рівнем, актуальністю та практичним значенням відповідає чинним вимогам п.п. 9, 11-14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 та № 1159 від 30.12.2015, які висуваються до докторських дисертацій, а її авторка – Щербакова Олена Олександрівна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент

доктор психологічних наук, професор,

завідувач кафедри психології

Сумського державного педагогічного

університету імені А. С. Макаренка

С. Б. Кузікова

